

"Stealing" the Afikoman: In Defense of an Ancient Minhag Yisrael חודש ניסן, תשע"ה

1) אורח חיים – סימן תעג, סעיף ו

...ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות, ויגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר: הא לחמא עניא, עד מה נשתנה.

2) מסכת ברכות דף ה:

היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים

3) רש"י (שם)

בתר גנבא גנוב כו' - הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גנבה:

4) מקור חיים – סימן תעז (לבעל חוות יאיר זצ"ל¹)

מנהג שהתינוקות גונבין האפיקומן הוא לחבב המצוה, ומ"מ יש פנים למחות ולבטל המנהג.

5) ארחות חיים – או"ח חלק ב, סימן תעג, אות יט (ר' נחמן כהנא זצ"ל, אב"ד ספינקא)

עיי בחק יעקב סימן תע"ב ס"ק ב שכתב ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות לחטוף האפיקומן ע"ש. ועיי בספר מאורי אור בחלק עוד למועד דף קעח ע"א שכתב דמה שגונבים התינוקות האפיקומן מתחת ככסא הוא בדוי והבל ובגוים נשמע שיהודים לומדים ילדיהם לגנוב זכר ליצ"מ "וינצלו"², על כן המונע משובח.

6) הגדה של פסח מבית לוי [בריסק] – קובץ הוספות, עמ' עה³

למרן הגר"ח לא היה ניחא המנהג שהקטנים חוטפים את האפיקומן מאביהם והיה מניחו במקום המשומר עד שעת אכילתו, ופירש דמשום כך סימנו את אכילת האפיקומן במילת צפון לומר שהאפיקומן טעון שמירה והצפנה.

7) הליכות שלמה⁴ – ניסן/פסח, פרק ט, עמ' רס, בארחות הלכה הערה 210

...בבית רבינו לא נהגו כן, ואמר רבינו דהואיל ונשתבש בפי הבריות הביטוי ל"גניבת" אפיקומן, איך נרגיל את התינוקות ל"גניבה" ולקבלת שכר על כך כנהוג, והנוהגים כן טוב שיזהרו לכנותה רק חטיפה.

8) Rav Shlomo Zalman Haggadah, pg 60 [English edition]⁵ – Rav Shlomo Zalman would not allow the children in his house to steal the afikoman (Rav Yosef Shub, citing Rav Shlomo Zalman's son, Rav Baruch Auerbach).

9) ארחות רבינו – חלק ב, עמ' עח (ר' ישראל יעקב קניבסקי זצ"ל, בעל ה"קהלות יעקב")

בבית מו"ר (שליט"א) זצוק"ל הילדים לא חוטפים את האפיקומן.

¹ ר' יאיר חיים בכרך (1638-1701)

² שמות יב: לו – וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים.

³ נערך ע"י ר' משה שמעון גערליץ

⁴ ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל

10) The Chazon Ish Haggadah, pg 45 [English edition]⁶ - The afikoman was not "stolen" at the Seder of the Chazon Ish. The Steipler (his brother-in-law) explained that such behavior trivializes true stealing. On one occasion it was stolen, so the Chazon Ish asked his sister to give him a piece of the stolen afikoman. Once a member of the family stole the afikoman and asked the Chazon Ish to bless him in exchange for the afikoman.

11) אוצר מנהגי חב"ד – ניסן – סיון, עמ' קנג-קנד (נערך ע"י ר' יהושע מונדשיין) אין נוהגין ב"חטיפת" האפיקומן בבית הרב.

12) דרכי חיים ושלוש⁷ – מנהגי ליל הפסח, אות תקצז
 דקדק מאוד שהחלק מן יחף שהוצנע לאפיקומן לא יוצאו לחוץ ממקומו, רק יהא מונח בין הכרים עד שעת צפון...

13) נוהג כצאן יוסף – עמ' רכב, אות ד (ר' יוסף יוזפא קאשמן סג"ל זצ"ל)
 אין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן כדי ליקח איזו חפץ מאביהם שיחזרו להם האפיקומן, כי מתוך כך הנערים ינערו משינתם ויספרו ביציאת מצרים והבן חכם שואל וימלא ה' בל משאלותיו לטובה.

14) אוצר מנהגי חב"ד – ניסן – סיון, עמ' קנג (נערך ע"י ר' יהושע מונדשיין)
 כ"ק מו"ח אדמו"ר [מוהרי"צ] סיפר, איך שפעם "חטפה" בתו הבכירה של אדמו"ר מהר"ש האפיקומן שלו, והיה זה בקטנותה. וכנראה שהיה זה מקרה יוצא מן הכלל.
 היה חפץ - מהר"ש נ"ע - שילדיו יגנבו אצלו האפיקומן. אבל הם לא הרהיבו עוז. פעם האט זיך דבורה-לאה אטואציט [=העזה]. ער האט זי געחאפט בא דער האנד [=הוא תפסה בידה]. קיבלה בעד זה א שנירעל פערל [=מחרוזת פנינים].

15) הגדת צאנו - עמ' רי⁸
 היו נוהגין לגנוב האפיקומן, וכשלא גנבו אצל הרה"ק משינווא הקפיד על זה מאוד.

16) מסכת פסחים דף קט.
 תניא רבי אליעזר אומר חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו.

17) רש"י (שם)
 חוטפין מצה - מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו. ואית דמפרש חוטפין מצה אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר מדמייתי הא דר"ע בהדה:

18) רשב"ם (שם)
 חוטפין מצה - מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו ואית דמפרשי חוטפין מצה אוכלין מהר שני לשונות הללו פירש רבינו. ויש גורסין מצות מגביהין את הקערה שיש בה מצה ומרור ובי תבשילין. ולי נראה חוטפין מסלקין את הלחם מיד התינוקות שלא יהו ישנים מתוך מאכל הרבה כדרך התינוק אחר אכילתו, ושוב לא ישאלו, אבל עכשיו כשחוטפים מהן לא ישנו וישאלו, כלומר לא ישנו שלא אכלו כדי שבען, וישאלו כשיראו השינויים שאנו עושין היכירא לתינוקות כדלקמן...

⁶ Artscroll

⁷ מנהגי ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאטש זי"ע

⁸ הובא באוצר מנהגי חב"ד – ניסן – סיון, עמ' קנג

19) אורח חיים – סימן תעב, סעיף א

יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכול מיד כשתחשך; ואף אם הוא בבית המדרש יקום מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך.

20) השגת הראב"ד – הלכות שופר וסוכה ולולב, פרק ח הלכה ה

א"א כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים...

21) והאיש משה – פנינים יקרים וחיזו"ת מר' משה הלוי סלובייצ'יק זצ"ל, עמ' קסא

וכבר היה מעשה בהגאון הנצי"ב זצ"ל מוואלוז'ין שהגיד פ"א שיעורו והסביר את דעת הרמב"ם, והראו לו אח"כ שהרמב"ם גופו בתשובה מבאר דבריו בדרך אחרת, פתח ואמר **כל ספרי רבותינו מהראשונים ועד לתקופת הפני יהושע נכתבו ברוח הקודש**, וספר הי"ד של הרמב"ם כמובן מאליהו ג"כ בכלל זה, אלא מה שכתב בתשובה זהו פירושו של הרמב"ם למ"ש בחיבורו הגדול ועדיין יש מקום לפירושים נוספים כי ע' פנים לתורה.

22) רמב"ם – הלכות חמץ ומצה – פרק ז, הלכה ג

וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד ששייב להם ויאמר להם כך וכך אירע כך וכך היה. וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו, **וחוטפין מצה זה מיד זה** וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן אשתו שואלתו. אין לו אשה שואלתו זה את זה מה נשתנה הלילה הזה. ואפילו היו כולן חכמים. היה לבדו שואל לעצמו מה נשתנה הלילה הזה.

23) חק יעקב – סימן תעב, ס"ק ב' (ר' יעקב ריישר זצ"ל)

ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן שעל ידי זה לא יישנו ויתעוררו לשאול.

24) מהר"ם חלאווה – פסחים דף קט.

פ"י הר"מ במז"ל **גוזלין** זה מיד זה לשמחה כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו. וה"ג בתוספתא חוטפין מצה לתינוקות. וראב"ד ז"ל פ"י ממהרין לעשות סדר הפסח ולאכול מצה כדי שלא ישנו התינוקות והיינו דא"ר עקיבא הגיע עת לעמוד בבית המדרש.

25) הגדה של פסח מבית לוי [בריסק] – קובץ הוספות, עמ' עו¹⁰

אולם באמת דהרמב"ם לא איירי כלל בחטיפת מצת האפיקומן, דודאי אין להניח לתינוקות לחטוף את האפיקומן **כיון דהאפיקומן זכר לקרבן פסח הוא שהיה טעון שמירה ונפסל בהיסח הדעת כשאר קדשים**, הכי נמי צריך האפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח שמירה, ומה שכתב הרמב"ם "וחוטפין מצה זה מיד זה" הכוונה היא, דהנה בכל ימות השנה ההלכה היא דאין המסובין רשאים לאכול כלום עד שיטעום הבוצע, והבוצע הוא פושט ידיו תחילה ואוכל, כדאיתא במסכת ברכות (דף מז.ו.) וכן פסק הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"ז ה"ה) והוא מהלכות דרך ארץ וכדמשמע מהגמרא שם, וכן משמע מהרמב"ם (שם בה"א) שכתב "מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ", ובליל פסח הותר להמסובין לחטוף מצה ולאכול אף קודם שיטעם הבוצע המברך, והוא כדי לעורר התינוקות שלא ישנו.

⁹ וע"ע ב אליה רבה – סימן תעב, סעיף א (וע"ע באר היטב – סימן תעג, ס"ק כ)
¹⁰ בשם כתבי תלמידי הגר"ח; וע"ע במועדים וזמנים – חלק ז, עמ' קפח

26) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוקים א-י

א ויהי כי זקן יצחק, ותכהין עיניו מראת; ויקרא את עשו בנו הגדל, ויאמר אליו בני, ויאמר אליו הנני. ב ויאמר, הנה נא זקנתי; לא ידעתי יום מותי. ג ועתה שא נא כליך, תליך וקשתך; וצא השדה, וצודה לי צודה (ציד). ד ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי, והביאה לי ואכלה: בעבור תברכה נפשי, בטרים אמות. ה ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו; וילך עשו השדה, לצוד ציד להביא. ו ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר: הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר. ז הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים, ואכלה; ואברכה לפני ד', לפני מותי. ח ועתה בני, שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך. ט לך נא, אל הצאן, וקח לי משם שני גדיי עזים, טבים; ואעשה אתם מטעמים לאביך, כאשר אהב. י והבאת לאביך ואכל, בעבר אשר יברכה, לפני מותו.

27) רש"י (שם, פסוק ט)

שני גדיי עזים - וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק? אלא האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים. בפרקי דרבי אליעזר (פרק לב):

28) שפתי חכמים (שם)

ונראה לי דבפסח נולד יצחק כמו שפירש"י בפרשת וירא (לעיל י"ט ג') הקב"ה ממלא ימיהם של צדיקים (ר"ה י"א א) באותן הימים שנולדו באותן הימים הם מתים, דכתיב גבי משה (דברים ל"א ב') בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, שפירש"י (שם) היום מלאו ימי, ומדאמר יצחק לא ידעתי יום מותי שמא היום אמות, ודאי פסח היה.

29) פרקי דרבי אליעזר [חורב] – פרק לא

הגיע ליל יום טוב הפסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, היום הזה ברכת טללים, עשה לי מטעמים, עד שאני חי אברככה, ורוח הקדש משיבה אותו ואומר אל תלחם את לחם רע עין, הלך להביא ונתעכב שם, אמרה רבקה אל יעקב בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, הלילה הזה העליונים אומרים שירה, עשה מטעמים לאביך ויאכל עד שהוא בעודו חי יברכה...

30) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוק יז

ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה.

31) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוק כה

ויאמר, הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכה, נפשי; ויגש לו, ויאכל, ויבא לו יין וישת.

32) טעמא דקרא – פרשת תולדות (ר' חיים קנייבסקי שליט"א)

שני גדיי עזים. פירש"י פסח הי' אי לפסח ואי למטעמים (היינו לחגיגה כמש"כ בעה"ט) וכתב "ותתן את המטעמים ואת הלחם" והאי לחם היינו מצה. וכתב "הגשה לי ואכלה מציד בני..." ויגש לו, ויאכל, ויבא לו יין, וישת" והיינו הכוסות האחרונים מד' כוסות ששותין אחר הפסח. והא דכתיב עוד פעם "ויבא לו" גבי היין אע"ג דכבר הביא יין מקודם על כוסות הראשונים משום דמבואר בשו"ע סי' תע"ג ס"א דד' כוסות לא ימזוג לעצמו אלא ימזוג לו אחר דרך חירות לכך הוצרך עוד הפעם להביא ולמזוג לו.

33) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוק כח

ותן לך האלקים, מטל השמים, ומשמני הארץ ורב דגן ותירש.

34) מנחת אליהו – פרק לד, עמ' שיז¹¹ (ר' אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל)
 מה טעם ברכו יצחק ליעקב בטל? ידוע שאותו היום היה פסח, דלכן צותה לו רבקה ליקח שני
 גדיים אחד לקרבן לפסח ואחד לחגיגה כאומרם ז"ל (פדר"א) כו', ולכן ברכו יצחק בטל שבפסח
 שואלין על הטל.

35) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוק ל
 וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלָה יִצְחָק לְבַרֵּךְ אֶת יַעֲקֹב, וַיְהִי אַף יָצָא יַצָּא יַעֲקֹב, מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו; וַעֲשׂוּ אַחֲיוּ
 בָּא מִצִּידוֹ.

36) מנחם ציון – דרושים לפסח, בסעודת יום א' דחזה"מ (ר' מנחם מענדל מרימאנוב זי"ע)
 ...רק שיצחק המתין עד שיהיה עת רצון, והוא בליל פסח, ועיקר הברכה היתה צריכה להיות
 בשעת האכילה, ולבסוף נתגלגל הדבר שקבל יעקב הברכות. ואיתא במדרש (ב"ר פס"ו ה)
 "וַיְהִי אַף יָצָא יַצָּא יַעֲקֹב" שעמד אחורי הדלת פירוש שמנהג ישראל שפותחין הדלת בשעה
 שאומרין שפוך חמתך, וכשהגיע יצחק לזה הלך יעקב לפתוח הדלת וראה את עשו בא
 לקראתו, והתחבא יעקב את עצמו אחורי הדלת, התחיל עשו מצעק ברכני גם אני שיאכל גם כן
 ממאכלו, ואולם יצחק אכל כבר את האפיקומן ולא היה רשאי לאכול עוד.

37) בראשית (תולדות) – פרק כז, פסוק לה
 וַיֹּאמֶר בָּא אַחִיךָ בְּמִרְמָה; וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ.

38) תרגום (שם)
 ואמר על אחוך בחכמתא וקביל ברכתך

39) חכמת חיים – פרשת תולדות, עמ' סז-סח (ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל)
 אם יצחק אמר "במרמה" מה ראה אונקלוס לתרגם "בחכמתא", ומה דחקו לכך? אמנם היתה
 כאן חכמה גדולה מצד יעקב, כי הלא עשו טען שיקום אביו ויאכל גם מהמטעמים שהוא הכין,
 ורווחא לבסומי שכיחאף ויברך גם אותו. מה עשה יעקב? נתן לאביו אפיקומן, כי הלא פסח
 היה... והיכן מרומז כאן אפיקומן? "במרמה" בגימטריה (=287) "אפיקומן"¹².

40) מדרש רות החדש [הנקרא מדרש הנעלם]
 כיון שעבר [אדם הראשון], נגלה עליו הקב"ה וגרשו מגן עדן, וגזר עליו עשר גזירות...

41) הגהות הדרת קודש על מדרש רות החדש (הגר"א מווילנא זצ"ל)
 והם... עשרה לאדם¹³: א, ארורה האדמה. ב, בעצבון תאכלנה. ג-ד, קוץ ודרדר. ה, ואכלת את
 עשב השדה. ו, בזעת אפיקך. ז, עד שובך וכו'. ח, כי ממנה לוקחת, בתחילה נברא עפר מן האדמה,
 היינו עפר מן המזבח, ואחר כך נתעכר חומר. ט, כי עפר אתה, אפילו בחיים. י, ואל עפר תשוב,
 היינו... גלגול.
 וכנגדן נתברך יעקב בעשרה ברכות¹⁴, נגד קללות אדם, והן: "מטל השמים" נגד "בעצבון", כי
 הטל הוא שמחה לכל, כמו שפירש רש"י ז"ל, "ומשמני הארץ" נגד "ארורה האדמה", "ורוב דגן
 ותירוש" נגד "קוץ ודרדר", ואחר כך "יעבדוך עמים" נגד "בזעת אפיקך וכו'". והן גם כן שש
 ברכות בפסוק אחד נגד שש קללות שבפסוק אחד, וארבע ברכות נגד ארבע קללות שבפסוק
 אחר.

¹¹ מהדורה חדשה
¹² וכעין זה במנחת אליהו (פרק לד), אמרי נועם (דזיקוב), מנחם ציון (רימאנוב) ועוד.
¹³ בראשית ג, יז-יט
¹⁴ בראשית (תולדות) כז, כח-כט

42) פירוש הגר"א – ספרא דצניעותא, פרק ג סוד"ה כתיב ויאמר¹⁵

הענין, כי לקיחת הברכות ממנו בערמה היה, כמו שרימה הנחש לאדם הראשון, כן רימה יעקב לעשיו ונטל את דיליה. שיעקב שופריה דאדם (ב"ב דף נח. – כלומר, דמות דיוקנו), ועשו של הנחש¹⁶, ולכן רימה עכשיו אותו, עם עקש תתפל. ועשו נטל בגדיו של אדם הראשון שנתפתה אחר הנחש, ולקח הסם והוא עשו, והוא בגדי בחמודות. לכן נטל יעקב ממנו [- בגדי החמודות], ולקח הברכות.

43) פירוש הגר"א לחד גדיא

כלל גדול אצלנו, שכל הטובות שהיו ושיהיו עוד, בין בעוה"ז בין בעוה"ב, את כולם ירשנו מאבותינו בעת שבירך יצחק את יעקב. ולולא הברכות חסרנו את כל, והכל היו לעשו. והסיבה להברכות היו שני גדיי עיזים... לכך חוזר לראש בכל פעם, כי מיד שגברה יד ישראל חוזר לו כל הברכות. וכשגבר יד האומות נהפך להם הברכות, ולבסוף יהפכו לנו כל הברכות במהרה בימינו אמן!

¹⁵ הובא בחומש הגר"א לפרשת תולדות עמ' רעז-רעח
¹⁶ עיין זוהר פרשת משפטים דף קיא. בהג"ה